

המשמעות התכנונית של נופי תרבות

כרופ' מייק טרנר

HIA - Heritage Impact Assessment
השילוב בשטח, מעשה ידי אדם מתבטא במושגים של הנוף הוורנקולרי (vernacular landscape), שהוגדר ע"י ג' ב' ג'קסון:
"A landscape is beautiful when it has been or can be the scene of a significant experience in self-awareness and eventual self knowledge"

הגדרה זו הינה בעייתית בחברה הטרוגנית ומתאימה יותר לאמריקה של מחצית המאה העשרים. במסורת היפנית מתקיים המושג machizukuri המתייחס לבנייה קהילתית, על החזרת עטרה ליושנה ועוסק בפיתוח מושג ה-vernacular. אבל, ג'קסון מוסיף ומציג את הנוף גם כביטוי סמלי לזהות האנושית:

"Landscape is a symbolic expression of human identity. Landscapes may be studied as social contexts for human life. Landscapes are organic and ever-changing"

העבר לצד מאפיינים פיסיים המעידים על התפתחותם ההיסטורית.

2. **נופי תרבות אסוציאטיביים** - נופים טבעיים המקיימים אסוציאציות דתיות, אמנותיות או תרבותיות בעלות עוצמה, גם כאשר לא מתקיימים בהם שרידים משמעותיים לפעילות אנושית.

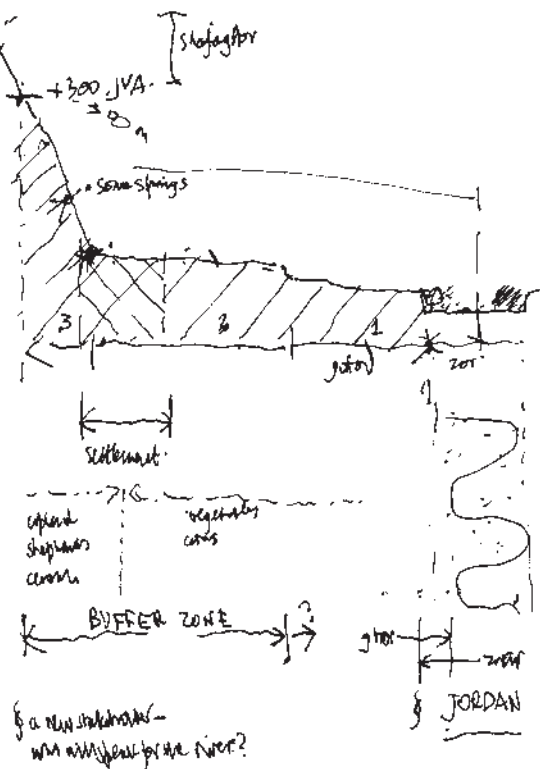
3. **נופי תרבות מעוצבים** - נופים מתוכננים, אשר נוצרו ועוצבו באופן מכוון על ידי האדם. קטגוריה זו כוללת פארקים נרחבים שהוקמו וטופחו מסיבות אסתטיות, שטחי חקלאות מודרנית וכדומה.

מהי המשמעות התכנונית של מונח זה? האם ניתן לתרגם אותו לכלי מעשי אשר יעמוד לרשות מקבלי ההחלטות? על מנת לענות על שאלות אלה, יש צורך באימוץ גישה אינטגרטיבית ומשולבת. הכלי התכנוני המתאים ביותר הינו ע"י הרחבת היישום של תסקירי השפעה על הסביבה לכלל מה שמכונה

המונח "נוף תרבות", אשר נוצר בסוף המאה ה-19 בגרמניה וקיבל משמעות מודרנית בכתובי הגיאוגרף קרל סואר בשנות ה-20 של המאה הקודמת, הפך בשנים האחרונות לאופנתי ורווח בשימוש בקרב אנשי מקצוע שונים. האמנה למורשת עולמית (1972), מגדירה נופים אלה כ"יצירה משולבת של אדם וטבע" ובשנת 1992 נערכה במסגרת האמנה חלוקה של נופי התרבות לשלוש קטגוריות מרכזיות:

1. **נופי תרבות שהתפתחו באופן אורגני**, כתוצאה מנסיבות חברתיות, כלכליות, אדמיניסטרטיביות או דתיות, ומתוך תגובה או זיקה לסביבה הטבעית. נופים אלו משקפים את התהליך האבולוציוני של התפתחותם בחזותם ובמרכיביהם השונים. ביניהם - "נופים חיים", הנמצאים עדיין בתהליך התפתחות ולהם תפקיד חברתי פעיל, תוך שמירה על זיקה הדוקה למסורות

¹ The material elements that compose historic towns are not only restricted to houses, architecture and built structures, but also include agricultural land, forests and vegetation, mountains, landforms such as rivers, lakes, and seaside. These do not only compose the nearby and distant landscape, but were as a whole, the stage for the daily life and activities of the residents. The harmony created between man-made structures including houses, and the natural landscape extending around them, is the source of attraction held by historic towns. This is because historic towns are the record of how the ancestors of the residents have lived, and the fruit of their labours. That residents become conscious of local history and cultural uniqueness -including intangible performing arts, religions, and festivals, transmit them orally, inherit and emphasize them is the basis of future local development.

המורשת התרבותית והטבעית הנמצאות בשטחה, כל מדינה החברה באמנה זו תשאף ככל האפשר ובדרך מתאימה לה:

א. לאמץ מדיניות כללית המיועדת להעניק למורשת התרבותית והטבעית תפקיד בחיי הקהילה ולשלב את ההגנה על אותה מורשת בתוכניות ממשק מקיפות.

נוף פתוח המוגדר כ"נוף תרבות" מקיים יחסי גומלין הדדיים עם הנוף האורבני. בין השנים 2000-2002 נערכו מספר ניסיונות להגדרת "urban biospheres", מושג הנראה לכאורה כאוקסימורון, אך יש לראותו כמאמץ אינטלקטואלי לבניית המערכת המשולבת. מקומם של אדריכלי הנוף במהלך זה הינו בהבנת תהליכים אלו, דרך קריאת טקסטים מרחביים משמעותיים כגון - cultural mapping ו-referential analysis. כך נוכל להתמודד עם האתגר שבקידום נופי התרבות במסגרת התכנון הארצי הכולל.

מראה מקום

- האמנה למורשת עולמית, 1972, ההנחיות האופרטיביות ומסמכים נלווים ראה: <http://whc.unesco.org/en/35>
- נופי תרבות בישראל, רשות הטבע והגנים, 2010
- תמ"א 35 - מכלולי נוף, מוטי קפלן, נעמה רינגל 2011
- Charter for the Conservation of Historic Towns and Settlements of Japan
- The 'Machinami Charter, 2000 J.B.Jackson, Landscapes, MIT Press

ההתמודדות עם הגדרת נופי הארץ דורשת דיון מעמיק, שיכול לאפשר יותר מנרטיב אחד בזמן ומרחב. המונחים "נוף" ו"נופי תרבות" מופיעים בתוכניות מתאר ארציות ללא אבחנה ותוך מתן מספר פרשנויות שונות:

תוכנית מתאר ארצית 3	דרך נופית
תוכנית מתאר ארצית 8	שמורת נוף
תוכנית מתאר ארצית 12	דרך נוף
תוכנית מתאר ארצית 13	שמורת נוף
	שמורת חוף
	תוכנית נוף
	ערכי נוף לשימור
תוכנית מתאר ארצית 35	מרקם שמור
	מכלול נופי
	רצועת נוף
	שמורת נוף

עדכון לתמ"א 35 הנערך בימים אלו, מקדם את שילובם של מושגים מקובלים בעולם בהתאם להגדרות אונסק"ו ומעורר חשיבה לגבי סיווג מכלולי הנוף ביחס לסקאלות שונות של זמן ומרחב. יחד עם זאת, מידור הנושא בתוך פירוט המונח "מכלולי שימור" כפי שהוגדר בתמ"א איננו תורם לתכנון הכולל והאינטגרטיבי, ולמחשבה שאת המרחבים החקלאיים ואף החלקות החקלאיות כשלעצמן יש לראות כחלק מנוף התרבות.

יתר על כן, לפי ג'קסון - העובדה שהנוף כשלעצמו משתנה באופן תדיר מחייבת גישה חברתית וקשר רציף עם גורמי השימור בעלי עניין, כמו גם עם התושבים והחקלאים. אף הסעיף הראשון באמנה למורשת עולמית הודן בחובות המדינות - פותח בנושאים הקשורים לחיי הקהילה.

סעיף 5 - בכדי להבטיח נקיטת אמצעים יעילים ופעילים להגנה, לשימור ולהצגה של

פרופ' מייק טרנר, הקתדרה של אונסק"ו ללימודי עיצוב אורבני ושימור, התוכנית לתואר שני בעיצוב אורבני, בצלאל, אקדמיה לאומנות ועיצוב, ירושלים